

Krúdy Gyula Terézvárosa

Krúdy Gyulát az irodalomtörténet szívesen láttatja olyan írónak, aki krónikási feladatot vállal, megörökíti egy város vagy vidék letűnő állapotát, akinek a műveiből egy alighanem Jókaitól örökölt szerepnek megfelelően művelődéstörténeti „adalékok” nyerhetők, hiszen valóban könnyen rekonstruálhatóak történések, lelhetők fel „valóságos” személyek, térképezhetők fel létező helyszínek műveiben. Olvasói tapasztalataink alá is támasztják e közelítést, nem nehéz felfedeznünk Krúdy regényeiben, cikksorozataiban a szociográfus és moralista elemző szenvedélyét, a beavatott szemlélőnek azt az elemző figyelmét, amely igyekszik a megtévesztő látszatok mögé hatolni. Műveinek fontos összetevője az a korrajzi jellegű, kortörténeti szociografikus reflexióhalmaz, amelynek alább néhány, a Terézvárost illető részletét szeretnénk kiemelni. Ám a címben szereplő viszony főbb vonásainak megrajzolásához egyaránt firtatnunk kell a „Krúdy a Terézvárosban” és a „Terézváros Krúdy műveiben” kérdését. Az életrajz válasza egyszerű: az író józsefvárosi albérletei után itt talált második otthonra, első feleségével, a Satanella és Bogdán Ella álneveken publikáló tanítónővel, Spiegler Arabellával lakott itt apósa lakásában, a Király utca 47. szám alatt, szemben a Szent Teréz templommal. A család a gyakori költözések között rövid ideig lakott az Andrássy úton is. Krúdy apósa, Spiegler Gyula maga is foglalkozott helytörténeti kutatásokkal, 1904-ben Terézváros nevezetes intézményeit és közéleti alakjait bemutató könyvet adott közre. Bár Krúdy regényeiben ritkán elevenednek fel hatodik kerületi helyszínek (az értékes példákról még lesz szó), *Szent Terézia utcái* címmel önálló cikksorozatban fordult a városrész felé. (Lásd a következő oldali keret szövegét.)

1926-ban Csergő Hugó felkérésére írja meg hat cikkét *A Polgár*, a Vázsonyi Vilmos szellemi vezetése alatt álló lap számára, kisebbrészt nem is másról, mint Vázsonyi választójogi reformjavaslatának (és váratlan eszmei fordulatának), a benne megtévesztő új politikai mentalitásnak fogadtatásáról Terézvárosban, azokról a várakozásokról és reményekről, amelyekkel a terézvárosi kispolgár köszöntötte az új eszméket. Kardhordó Árpád, az állatszoliditív, V. V. fiktív kortesének terézvárosi önértzetfejlesztő beszéde is, és a kenyérsütők, hentesek nagyralátó politikai kommentárjai is mind azt példázzák, hogy Krúdy a közbeszédben és -viselkedésben továbbható minták és frázisok vándorlása iránt érdeklődött; nem az eszme fölött akart verdiktet mondani, hanem a szólamok alakulását próbálta plasztikusan érzékeltetni. Krúdy sajátosan nyelvi érdeklődése magyarázza, miért nehéz valamilyen saját álláspontot tulajdonítani az elbeszélőnek, hiszen minden megállapításról kiderülhet, hogy csak ironikus idézete a kerületben keringő egyik vélekedésnek. Ebbe a nyelvészociológiai irányba mutat későbbi Vázsonyi-nekrológiájának megfogalmazása is: „ez a szatirikus, ostobaságokat üldöző hang csinál vala a pesti nyelvjárásban, a társalgási formában, a mindennapi dialektikában egy új iskolát, amely merőben ellentéte az ancien regime finomkodó, diplomatikus szellemkedésének – ellenben tősgyökeresen pesti, mint akár a tarka ingplasztrón, amelyet az ingetlen szegény pesti lateinernek kell viselnie a meztelen testén.”

Szent Terézia tornyán, a körbenfutó erkélyen akkoriban még nem csak a harangozó-fiúk mutatkoztak, hanem felmászott oda a pesti polgár is, ha kedvére körülnézni akart kedves városnegyedében. A toronyerkélyről kedvére gyönyörködhetett a Sugár-útból nem régen átvedlett Andrassy-útban, amely akkoriban kezdett a legkedvesebb lenni a főváros valamennyi utcakölyke között, büszkék is voltak reá a szülők! A toronyból elnézgethette a polgár a gyönyörűen ívelődő Nagykörutat, amely azonban még nem mindenhol volt kiépítve, – földszintes házak, falusi szekereknek való szalmás állások, vidékies csárdák mutatkoznak arrafelé, amerre a pesti nagykörútnak a budai(val) kellene kezdetet fogni. (Azt hiszem, ez a baráti kézszorítás még ma sem történt meg eredményesen, a budaiak egy kicsit mindig lenézik a pestieket.) De láthatta a polgár büszkeségét: a város határában panorámásan kéklő, hívogatóan zöldellő városerdőt, amelyhez olyan fasor vezetett a Király-utcából, amilyen fasor tán Párisban sincs. És a Lövölde-tér valóban úgy mosolygott a messziségben, mint valamely párizsi pasztell-kép.

– És hogy még darabideig a mélyen tisztelt nővilágnál maradjunk: vajjon hol vannak olyan szép asszonyok még ezen a világon, mint a Terézben? Akik akarják: csak emlegessek a lipótvárosi hölgyeket, én azt mondom, hogy azok mind betegek, ha testileg nem is, de lelkileg a meg nem emésztett kultúrától. A mi asszonyaink egészségesek, csinosak, életre termettek. Alig lehet elférni tőlük az Andrassy-úton, amikor sétára indulnak. A szemük jobban világít még az ívlámpásoknál is, és itt tudják az igazi divatot, mert télen lehetőleg olyan színű bundákat, kabátokat viselnek, amelyek egyeznek szemük és hajuk színével. Miután városnegyedünkben az éjsötét vagy alkonybarna nők vannak többségben: kereskedőink a legtöbbet adnak el a rejtéktűzű bársonybundákból, amelyek arra ingerlik a férfiak kezét, hogy hátulról megsimogassák őket, így például az omnibuszra való felszállásnál is. Persze, csak tiszteletből és hódolatból. Egészen más kerületbe kell annak a menyecskének tartoznia, aki az ilyen tiszteletteljes mozdulat után például hátrafordulna és a polgár öreganyját emlegetné. Nem, a terézvárosi hölgyek nem káromkodnak, engedjük át ezt a tulajdonságot a ferencvárosiaknak.

Igaz, hogy nincs Rókusunk, nincs Szent Jánosunk, nincs Vöröskeresztünk, ahol tömegesen lehetne elhelyezni a beteg embereket, de van egy európai hírű kórházunk, az úgynevezett Zsidókórház, amelyet az izraelita vallásúak önerejükben fenntartanak. Hát jobb helyre aztán igazán nem is mehetne a benszülött terézvárosi polgár. De most már be is fejezem szavaimat, mert a Körút felől látom közelegni a nagyorrú Vázsonyi Vilmost. Most majd ő mondja el, hogy mi újság a politikában.

(*Krúdy Gyula*)

Az Abbázia kávéház két törzsasztalánál ennek megfelelően két politikai és önreprezentációs világ zárul össze, Eötvös Károly, a „Vajda” nyugodt csibukozása és a „*modern eszmék harcosainak portorikói és trabukói*”. Persze a Vázsonyiban reménykedő kispolgárok sem a hatalmi viszonyok elemzésével formálják álláspontjukat, ők az irodalomban a szintén nagyorrú Cyranónál, s a nemzeti panteonban, a szakálltalan összeesküvők között keresték valami értelmező segítségért, míg végül is be kell érniük a lapidáris összefüggéssel: „*Vázsonyi azért szatirikus, mert nincs pénze.*” A Deák mintájára (némiképp travesztikusan) a Terézváros bölcséként emlegetett ügyvéd váratlan politikai fordulatot vesz: a

gyalogjárón közlekedő, mindenki számára elérhető figurából autón szállított miniszter lesz. Ehhez a csodás átalakuláshoz hívja segítségül Krúdy a nagyot „kanyarodó” terézvárosi utcák metaforáját, amelyeket a becsületes hit egynemű példázatának látni olyan ironikus lépés, amely legalábbis az ellenkezőjének megfontolására biztat.

Az először 1930-ban megjelent *Boldogult úrfikoromban* című regényben hangsúlyosan vidéki, sőt, az éppen elszakított országrészek egyikéből, a Felvidékről származó fiatalokat, Vilmosi Vilmás és Podolini Lajost vezeti ismerősük, a középkorú Kacskovics úr egy terézvárosi sörházba, nevezetesen (a *Szent Terézia utcái*-ban is felbukkanó) Weisz úr Bécs városához címzett „restauráció”-jába. Vilma rokonai, bizonyos Klebákék a terézvárosi templom környékén laknak, a városrész megközelítésének és felfedezésének egész kalandját kísérelhetjük figyelemmel a könyv oldalain, miközben a főváros sajátos jelentőségének megértése mindegyre a vidékies részletekben akad meg: a modern közlekedés elmélyült ismerője, a villamoskalauz személyében például a poprádfelkai finánc lepleződik le, aki egészen a híres Király utca sarkáig vezeti utasait. A serénykedő, lármás és látszólag zűrzavaros utcán omnibusszal végigzötykölődők örömmel fogadják Kacskovics úr javaslatát a legjobb villásreggelivel szolgáló serház irányában. Ciceronéjuk a helyi ismeretek kiapadhatatlan tárháza, Terézváros társadalmának részletes metszeteivel is szolgál: „*a terézvárosi koldusok a legszemtelenebbek az egész világon. Szinte követelődnek, mert ebben a városfertályban kötelező a jótékonyosság. Annyi mindenféle jótékonyági egylet van itt, mintha az embereknek egyéb dolguk se volna az adományozásnál. Másrészt ezen a környéken laknak a színésznők, táncosnők, a mulatóhelyek dámái, akik babonások a koldusok átkai vagy áldásai iránt.*”

A sörház olyan sikeresen szolgál egy pillanatnyi „önfeledkezéssel” az élet bajaiban, hogy a tervbe vett villásreggeli egész napos lumpolásá nyúlik, hiába hallatszik be – s az elbeszélő hiába utal a múltó időre minduntalan – a terézvárosi templom harangja, mely előbb a delet üti el, később temetésre hív. Illusztris társaság kínálkozik ugyanis a kocsmai elemzőkedv számára: a hangzatos tisztú terézvárosi adókvető bizottság elnöke, s hasonló komolyságú kompániája, férfiak, („*akiknek a vasalt kabát viselésén kívül semmiféle foglalkozásuk nem volt a világon*”) ellenőrzik a csapolást és az étlap lehetőségeit. A kocsmai eseményeket a rendelési játékok, az étkező ember rítusai és ceremóniái foglalják keretbe, valamint a boldog békeidők, a századvég-századelő felé visszamerengő nosztalgikus emlékezés. A délután folyamán a sörházba betérő vendégek is különös figurái a megállt időnek, a sarokban meghúzódva várakozik az Andrásy út nevezetes hordára, „Fogas”, aki egyetlen iramodással képes a Vasvári úti zálogházba juttatni a rábizott tárgyakat, s betér Irma, a trafikos is, aki még tartja a divatjamúlt cigarettákat, a Hölgyet, a Szultánt, meg a Sportot. A hiperbolikus fogyasztókedvvel étkező urak, látszólagos élvezettel és vitalitással teszik láthatóvá a beavatottak fölös tudását a gasztronómia, viselettörténet, pletykákban élő történelem, fiziológia és egyebek titkaiból. A széjjelbeszélt délután tapasztalatai megerősíthetik az elbeszélő ítéletét: „*Pest önmagába merült város volt, azt hitte, itt laknak a legokosabb és legszellemesebb emberek a földkerekségen, különösen a hatodik kerületben.*”

A legpestebb Pest, a terézvárosi sörház tér-idejében, a tempí passati mindent meghatározó élményében az összes szereplő, a felvidékiektől a kocsmároson és feleségén át az inkognitóban utazó „királyokig” mindenki varázsos átalakuláson megy át, a kocsmá történetében példátlan módon zongora érkezik, valcer csendül fel, a szereplők egyszerre mesei és ironikus-leleplező táncot lejtének. A rend helyreállta előtti kivételes pillanat a nagy megbékélések szülője – ebben a városrészben is: „*Kibékülünk, Vájsz polgártársam, és egyik leszünk valamennyien a hatodik kerületben. Ne legyünk rosszak*”

Az azilum felbomlik, bár a Végyszó szerint a Bécs városához címzett fogadót a hirtelesen összeházasodó felvidéki fiatalok veszik át. A *Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban* című, töredékben maradt regény (1921) szereplői sem kevesebb apró és finom értelmezői megfigyeléssel illetik a kerület házait és utcáit. Az immár jórészt áradó emlékezetére utalt vakember halotti toron vesz részt a Szív utcában, ahol nemcsak a halottban, de az egyik vendégben is volt szerelmére ismer. Vak Béla a léptek kopogásának is biztos ítéletű olvasója, félreérthetetlenül és szakadatlanul beszélik ki neki titkaikat az utak lenge testű nőkről, kivágott cipőkről.

Áttekintésünk nehezen találhatna minden feltételelességével együtt is reménytelibb záratot, mint a vakember vízióját, aki Jankával sétálva hazafelé e városfertály utcakövein az álombeli Szív utcát, a valóságos félelmeitől és bánatától megszabadított Andrassy utat képzeleli maga elé, ahol *„gyönyörű tavasz lesz reggelre, jó illatúak a kispert utcák, frissek és bárátságosak az arcok, kedvesek a pékek, drágalátosak a nők, mintha valamennyien bizalmasan nézének, tudnak az éjjeli álomról és helyeslik.”*

5. ábra. Az Andrassy út, az Operaház jobb oldalán a Három Holló nevű kocsmával

6. ábra. A Japán kávéház teraszán balról a második Szinyei-Merse Pál, jobbra sétapálcával Rippl-Rónai József – 1912 7. ábra Az Andrásy út és a Gyár utca kereszteződése – 1896. A mai Liszt Ferenc tér jobb oldalán van az Írók boltja, az egykori Japán kávéház

